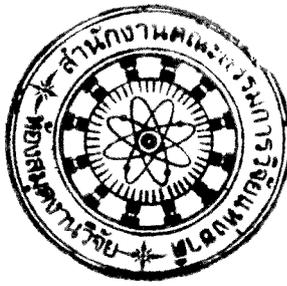

บทที่ 4 สรุปผลและสังเคราะห์ผลการวิจัยแบบบูรณาการและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของชุดโครงการวิจัย (1) เพื่อศึกษาและประเมินวิเคราะห์ผลกระทบของชนบทไทยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากการทำข้อตกลงการค้าเสรีของไทยกับประเทศต่าง ๆ (2) เพื่อหาแนวทางเตรียมความพร้อม และหาแนวทางแก้ไขอันเนื่องมาจากผลข้อตกลงเขตการค้าเสรีในประเด็นเกี่ยวกับกรอบกติกา ข้อบังคับของ FTA ที่มีต่อปัญหาภาคเกษตรกรรมในด้านความเป็นธรรมทางการค้า ปัญหาด้านการผลิต การตลาด การบริโภค ทั้งในด้านกว้างและด้านลึก (3) เพื่อสนับสนุนและสร้างความร่วมมือกับชุมชนชนบทเพื่อมีส่วนร่วมในการวิจัย รวมทั้งสนับสนุนให้มีการตั้งคำถาม และ/หรือแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันเนื่องมาจากผลกระทบจาก FTA กับนักวิจัย ทั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร การวางแผน หรือการตัดสินใจในการพัฒนาภาคเกษตรกรรม และนอกภาคเกษตรกรรมในชนบทให้รอบด้านมากขึ้น เพื่อให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ระเบียบวิธีการศึกษาประกอบด้วยคือ (1) ใช้เอกสารจากทางราชการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (2) ใช้แบบสอบถามสำรวจข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และข้อมูลอื่นๆ ของกลุ่มตัวอย่างต่างๆ รวมทั้งสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบแลกเปลี่ยน และพูดคุยอภิปราย แลกเปลี่ยนจากนักวิชาการ ข้าราชการ ภาคธุรกิจเอกชน เกษตรกร และผู้ที่เกี่ยวข้อง และ การสัมภาษณ์แบบเจาะกลุ่ม (3) ใช้เทคนิคทางสถิติ ในรูปของการหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย SWOT และ TOWS Matrix .

กฎเกณฑ์สำคัญและเป็นพื้นฐานของการค้าเสรีคือ การลดอุปสรรคทางการค้าบนพื้นฐานของหลักการว่าด้วยชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง (Most – Favoured Nation : MFN) ซึ่งหมายความว่าประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลกจะต้องไม่เลือกปฏิบัติทางการค้าต่อประเทศอื่น ๆ รวมทั้งข้อตกลงอื่น ๆ ที่มีผลสนับสนุนให้การค้าเป็นไปได้โดยเสรี และมีความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาของ รศ. ศิริพร สัจจามันท์ และคณะ แสดงว่า ในทางปฏิบัติ ประเทศมหาอำนาจโดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้วกลับใช้ช่องโหว่ทางกฎหมาย หรืออำนาจ/อิทธิพลทางการเมืองที่เหนือกว่าในการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งมีผลให้การเจรจาการค้าเสรีรอบ โดฮาของ WTO ไม่มีความคืบหน้า เพราะ

ทำทีของประเทศที่พัฒนาแล้วพยายามจะปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง เช่น การอุดหนุนภาคเกษตรของสหรัฐและสหภาพยุโรป การผลักดันขยายคุ้มครองสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิตทุกประเภทของสหรัฐ เป็นต้น ความไม่ก้าวหน้าของการประชุมรัฐมนตรีองค์การการค้าโลก ณ เมืองแคนคูน ในปี 2546 จึงไม่เกิดความก้าวหน้าเท่าที่ควร ดังนั้น ได้มีแนวโน้มมุ่งสู่การเจรจาแบบทวิภาคี ดังจะเห็นว่าในช่วง 2 ปี ระหว่างเดือนมกราคม 2548 ถึงเดือนธันวาคม 2549 มีจำนวนข้อตกลงเขตการค้าเสรีถึง 55 ข้อตกลงที่ได้แจ้งต่อองค์การการค้าโลก ทำให้จำนวนข้อตกลง FTA ที่มีผลใช้บังคับเพิ่มขึ้นเป็น 214 ข้อตกลง

แม้จะมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นการเจรจาในระดับแบบทวิภาคีเพิ่มมากขึ้น บทบาทมหาอำนาจซึ่งนำโดย สหรัฐอเมริกา ก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ เพราะในด้านหนึ่งสหรัฐต้องการเป็นประเทศศูนย์กลางของการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศโดยผลักดันให้ประเทศอื่น ๆ ได้กลายเป็น “บริวาร” ทางการค้าระหว่างประเทศของตนเอง โดยที่ประเทศทั้งหลายมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมกติกาการค้าใหม่ เพราะสหรัฐเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่หลายประเทศต้องพึ่งพา เพราะหากประเทศเหล่านี้ไม่เข้าร่วมก็อาจหมายถึงการสูญเสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศอันถือเป็น Cost of Non-Participation นั้นเอง

หากพิจารณาถึงกติกาการค้าเสรีกับความเป็นธรรมของภาคเกษตรกรรมของไทยนั้น แม้หลักการของการลงนามเขตการค้าเสรี จะนำมาซึ่งผลประโยชน์การค้าแก่ผู้เจรจาในแง่ที่ว่า ผู้บริโภคสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาถูก และสามารถซื้อสินค้าและบริการที่มีความหลากหลายมากขึ้น คุณภาพสินค้าและบริการอาจจะเพิ่มสูงขึ้น ตลอดจนประเทศคู่ค้ามีการขยายตัวการส่งออก โดยนำมาซึ่งการขยายตัวของการจ้างงานและผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ รวมเป็นปัจจัยให้ประเทศคู่ค้าได้ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตตามหลักความชำนาญโดยเปรียบเทียบ (Comparative Advantages) แต่ทว่าในความเป็นจริงกติกาการค้าอาจจะไม่ส่งผลให้ไทยได้รับผลประโยชน์อย่างจริงจังที่เกิดขึ้น

การวิเคราะห์ผลกระทบอันเกิดจากการจัดทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีของไทยกับประเทศต่างๆ ที่มีต่อภาคเกษตรกรรม อาจวัดเป็นเชิงปริมาณได้ยาก แม้ว่าจะมีการขยายตัวของสินค้าส่งออกหลายชนิด โดยเฉพาะสินค้าทางด้านเกษตรกรรม แต่ขึ้นอยู่กับว่าเกษตรกรสามารถขยายการผลิตโดยการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เทคโนโลยี ข้อมูล และข่าวสารเกี่ยวกับตลาด หรือการจัดการแรงงานได้อย่างสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีข้อจำกัดมากมาย ผลของการขยายตัวของการส่งออกผู้ที่ได้รับประโยชน์จริงๆ อาจจะเป็นเกษตรกรรายใหญ่ก็ได้ นอกจากนี้ผลประโยชน์ที่ได้จาก

ข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาจจะสูงเกินจริง ทั้งนี้เพราะว่า การส่งออกของสินค้าเกษตรไทยต้องเผชิญกับมาตรการปกป้องที่มีโช่งภาษี เช่น ภาษีท้องถิ่น มาตรการสุขภาพอนามัย มาตรการอุดหนุนภายในต่างๆ ฯลฯ

หากพิจารณาถึงประโยชน์ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ภาคอุตสาหกรรมจะได้รับประโยชน์มากกว่าภาคเกษตรกรรม เพราะ (1) การขยายตัวของในระดับสูงของสินค้าอุตสาหกรรมโดยเฉพาะการส่งสินค้าออกไปญี่ปุ่นและออสเตรเลีย อาทิเช่น แผงวงจรไฟฟ้า เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ รวมทั้งได้รับประโยชน์จากสินค้านำเข้าอุตสาหกรรมที่ได้รับสิทธิประโยชน์ลดหย่อนภาษีนำเข้านั่นเอง (2) แม้จะมีการขยายตัวการส่งออกของสินค้าเกษตร แต่ทว่ามูลค่ายังอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับสินค้าอุตสาหกรรมข้างต้น จากข้อค้นพบข้างต้นแสดงว่าข้อตกลงเขตการค้าเสรีมีขอบเขตจำกัดในการสร้างผลกระทบต่อด้านบวกกับภาคเกษตรกรรมของไทย

ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ทางการค้าที่เกิดขึ้น จากการทำ FTA อาทิเช่น โดยจะได้รับผลประโยชน์สุทธิมากเพียงใด ในหลายกรณีที่ตั้งของประเทศคู่ค้าของไทยอยู่ไกลเกินไป และมูลค่าการค้ายังคงมีขนาดไม่มากนัก อาทิเช่น ในปี 2004 มูลค่าของสินค้าส่งออกของไทยไปนิวซีแลนด์มีเพียง 329 ล้านดอลลาร์สหรัฐอเมริกา (สรอ.) ซึ่งมีค่าเพียง 1 ใน 3 ของร้อยละ 1 ของมูลค่าการส่งออกของไทยทั้งหมด นอกจากนี้การส่งออกไปบราซิล เปรู ยังมีมูลค่าน้อยลงไปอีก และไม่มีรายการสินค้าส่งออกอยู่ใน 35 รายการที่มียอดส่งออกสูงสุด การศึกษาโดยแบบจำลองของเศรษฐมิติพบว่า การลงนาม FTA กับออสเตรเลีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจขนาดกลางได้มีผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของไทยขยายตัวเพียงร้อยละ .04 และผลทำนองเดียวกันนี้เท่ากับน้อยกว่าร้อยละ 0.1 ในกรณีทำสัญญากับนิวซีแลนด์ อย่างไรก็ตามไทยจะได้ประโยชน์จากการลงนาม FTA ในรูปการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศมากที่สุดคือ ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา โดยมีปัจจัยที่เป็นบวกต่อการเพิ่มขึ้น GDP เท่ากับร้อยละ 6.37 และตามมาด้วย 4.6 (Chirathivat and MalliKamas 2004: 37-53) ดังนั้นกล่าวได้ว่าไทยอาจจะได้ประโยชน์กับประเทศคู่ค้าในแง่การเพิ่มขึ้นของ GDP เพียงญี่ปุ่นกับสหรัฐฯ นอกจากนี้ขนาดการค้าของไทยเมื่อเทียบกับประเทศคู่ค้าอื่น ๆ (ยกเว้นกับสหรัฐอเมริกา) ยังมีขนาดเล็ก ซึ่งทำให้ผลประโยชน์จากการค้าในแง่การขยายตัวทางเศรษฐกิจอาจมีไม่มากนัก ดังนั้นการลงนาม FTA ผลประโยชน์อาจจะถือถูดต่อกลุ่มทุนชั้นนำทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในกิจการโทรคมนาคม กิจการ Information Technology และ ภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น ซึ่งผลประโยชน์จากการค้ายังไม่กระจาย

เท่าที่ควร นอกจากนี้ประเทศที่น่าจะพิจารณาต่อไปคือ การลงนาม FTA กับประเทศต่าง ๆ นั้น ควรจะ ใช้บทเรียนจากประเทศอื่นเพื่อศึกษาถึงผลกระทบและความเป็นธรรมที่เกิดขึ้นต่อภาคเกษตรกรรมที่ เกิดขึ้นด้วย ดังเช่น สหรัฐฯ ทำ FTA กับ ซิลิและสิงคโปร์ ทำให้สามารถสรุปล่วงหน้าได้ หากไทยได้ลง นาม FTA กับสหรัฐอเมริกาแล้ว สหรัฐอเมริกาขอมผลักดันให้บรรลุประเด็นต่าง ๆ ในการค้าแบบทวิ ภาคที่สำคัญคือ การยอมรับกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินทางปัญญา การค้า บริการ การลงทุนระหว่างประเทศ โดยเสรี การกำหนดมาตรฐานสิ่งแวดล้อม และมาตรฐานแรงงานในการค้าระหว่างประเทศ การ ยอมรับสินค้าอันเกิดจากกระบวนการพันธุวิศวกรรมศาสตร์ (GMO) ฯลฯ ซึ่งในประเด็นเกี่ยวกับเรื่อง ทรัพย์สินทางปัญญานั้นจะต้องศึกษาให้รอบคอบเพราะภาคเกษตรกรรมไทยมีลักษณะ “ความ หลากหลายทางชีวภาพ” ซึ่งมีผลต่อการดำรงอยู่ของภาคเกษตรกรรมและเป็นภูมิคุ้มกันให้กับระบบ นิเวศน์เป็นอย่างดี การลงนาม FTA โดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกาก็ต้องพึงระวังเรื่อง “ปัญหาสวัสดิ ชีวภาพ” ซึ่งเป็นผลมาจากข้อเสนอแนะของประเทศอุตสาหกรรมที่ให้เพิ่มระดับการคุ้มครองทาง ทรัพย์สินทางปัญญาให้สูงกว่าระดับมาตรฐานขั้นต่ำที่กำหนดให้ข้อตกลงทริปส์ (TRIPS) ที่เรียกร้อง สิทธิเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชพันธุ์เอง จริง ๆ แล้วประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไปได้เคยต่อต้านเรื่อง การผูกขาดและการกีดกันการค้าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์ทางปัญญาหรือกฎหมายสิทธิบัตร ในการประชุม องค์การค้าโลก แต่สหรัฐฯไม่สนใจ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำประโยชน์ให้แก่นายทุนข้าม ชาติ เพราะเป็นการจำกัดมิให้ประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาได้ผลิตสินค้าที่มีลักษณะ ใกล้เคียงกัน ทั้ง ๆ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติ กฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ และ/หรือสิทธิบัตร ได้ส่งผลให้ราคาขายเพิ่มสูงขึ้น ในบางกรณีนับพันเปอร์เซ็นต์ และส่งผลต่อการจำกัด สิทธิทางเลือกของประชาชนในการเข้าถึงยาในที่สุด (โปรคคูโน พิทยา ว่องกุล 2547: 200)

ในกรณีของเขตการค้าเสรีไทย-ญี่ปุ่นนั้น มีข้อวิตกเป็นอันมากกว่า อาจจะไม่ได้ผลประโยชน์มาก เท่าที่ควร เพราะข้าวและผลิตภัณฑ์ที่ทำจากข้าวได้ถูกหีบขยอกจากการเจรจา หมายความว่าไม่มีการ เปิดเสรีในด้านนี้ แม้ว่าจากข้อตกลงในนั้นสามารถทบทวนและมีการเจรจาใหม่ได้ภายใน 10 ปี แต่จาก ข้อเท็จจริงที่ว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีระดับการปกป้องคุ้มครองภาคอุตสาหกรรมในระดับสูงมาก และ การเมืองของญี่ปุ่นนั้นนับแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมานั้น พรรครัฐบาลคือพรรคเสรี ประชาธิปไตยมีฐานสำคัญอยู่กับเกษตรกรมาโดยตลอด และได้ชนะการเลือกตั้งโดยตลอด ก็มีนโยบาย สนับสนุนเกษตรกรให้ขายข้าวได้ราคาสูงมาโดยตลอด เพื่อรักษาความมั่นคงทางด้านอาหารและวิถีชีวิต การทำการเกษตรไว้ จึงยากที่จะทบทวนนโยบายเปิดการค้าเสรีข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าว

นอกจากนี้การใช้มาตรการสุขอนามัยและสุขอนามัยพืช (Sanitary Measures and Phytosanitary Measures) ก็เป็นกฎกติกาการค้าที่สร้างความไม่เป็นธรรมให้แก่ไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ เพราะมาตรการดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมระดับยาฆ่าแมลงหรือสารปนเปื้อนในผัก ผลไม้ การควบคุมศัตรูพืช ไวรัส หรือแบคทีเรียในสัตว์ ฯลฯ มาตรการดังกล่าวทำให้ประเทศมหาอำนาจเช่น สหรัฐ ญี่ปุ่น สามารถนำเงื่อนไขเข้ามาคัดค้านการนำเข้า รวมทั้งยับยั้งการนำเข้าสินค้าที่ตนไม่ต้องการ โดยใช้เวลานานทำให้ประเทศสูญเสียโอกาสในการแข่งขันได้ (พิทยา ว่องกุล 2547: 201)

กล่าวโดยสรุป กฎกติกาของ เขตการค้าเสรี มิได้มุ่งเรื่องการเปิดเสรีทางการค้าของสินค้าอย่างจริงจัง แต่มีความอ่อนเร้นในเรื่องการกำหนดกรอบ ระเบียบของการเปิดเสรีทางการค้า การลงทุน การค้าบริการ การคุ้มครอง การลงทุน และนักลงทุน ตลอดจนกลไกการยุติข้อพิพาท โดยอนุญาโตตุลาการ ซึ่งเป็นประโยชน์หลักของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อตกลงว่าด้วยเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่สหรัฐฯ ทำกับประเทศต่าง ๆ การลดกำแพงภาษีเป็นเพียงเหยื่อล่อให้ประเทศกำลังพัฒนายินยอมทำ FTA ด้วยนั้นเป็นเพียงกลยุทธ์ เนื่องจากไม่ว่าจะมีการลดกำแพงภาษีให้มากเพียงใด ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะมีการนำเข้าสินค้าของประเทศนั้นมากขึ้นตามจำนวนที่คาดหมาย ซึ่งเป็นตัวเลขประมาณการไว้ เพราะ FTA มิใช่ข้อตกลงสั่งซื้อสินค้า ยิ่งการทำ FTA เป็นเรื่องของการเจรจาต่อรอง FTA จึงมิใช่ข้อตกลงทางเศรษฐกิจในการเปิดเสรีที่แท้จริงตามทฤษฎี แต่เป็นการตกลงในการให้สิทธิพิเศษ (Preferential Arrangement) ความลึกลับในการทำตลาดเสรีจึงยังไม่เป็นจริงมากขึ้น

ในงานศึกษาของ รศ.ดร.อำไพรัตน์ อักษรพรหม และคณะ ได้สำรวจภาคสนามในชนบทในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังไม่แน่ใจว่าได้รับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรีอย่างไร เพราะจากข้อเท็จจริงเกษตรกรรวมทั้งผู้นำชุมชนบางส่วนจึงไม่ทราบว่า ข้อตกลงเขตการค้าเสรีคืออะไร กล่าวโดยทั่วไป วิถีชีวิตของเกษตรกรไทยได้ผูกพันกับวิธีการผลิตในระบบตลาดที่เน้นการแบ่งปันและกำไรสูงสุดอยู่แล้ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้าโดยเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เน้นการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมีนั่นเอง รวมทั้งนำสายพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูงเข้าแทนที่สายพันธุ์พื้นเมืองนั่นเอง ผลที่ตามมาคือ แม้ว่าเกษตรกรอาจจะมีการเพิ่มผลผลิตที่สูงขึ้นอาจจะมียอดสินเพิ่มขึ้นตามมา

เกษตรกรบางรายได้ให้ข้อคิดเห็นถึงผลลบที่เกิดจาก FTA เพราะการไหลบ่าของสินค้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะสินค้านำเข้าราคาถูกจากจีน ซึ่งมีผลให้สินค้าไทยไม่สามารถแข่งขันได้ ซึ่งในที่สุดเกษตรกรอาจจะประสบกับการล้มละลายในที่สุด เช่น กรณีของกระเทียม นอกจากนี้แม้ว่าผลบวกของ FTA จะมีผลให้มีการขยายตัวของสินค้าการส่งออกของไทยสูงขึ้น แต่ทว่าผลประโยชน์อาจจะไม่ตกแก่เกษตรกรผู้ปลูกเท่าที่ควร เนื่องจากพ่อค้าคนกลางอาจจะได้รับประโยชน์ในแง่การตั้งราคารับซื้อที่ไม่ยุติธรรมหรือสามารถคราดการรับซื้อได้นั่นเอง ประเด็นที่น่าสนใจในงานศึกษาของ รศ.ดร. อ่ำไพรัตน์ อักษรพรหม และคณะ โดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทของไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นสำคัญ ซึ่งในด้านหนึ่งการจัดทำ FTA อาจจะทำให้การขยายการผลิตเพิ่มขึ้น แต่ด้วยต้นทุนต่อหน่วยยังอยู่ในระดับสูงประกอบกับปัจจัยการผลิตที่เป็นที่ดินและใช้แรงงานค่อนข้างจำกัด อาจจะทำให้ประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น นอกจากนี้เกษตรกรบางรายได้แสดงถึงความวิตกว่ามาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี อาทิเช่น มาตรการด้านสุขภาพและอนามัยก็นับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญไม่น้อยต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการค้าเสรี มีผลสำคัญไม่น้อยต่อวิถีการเลี้ยงชีพของชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก เพราะการขยายตัวเศรษฐกิจของการค้าส่งผลให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวชนบทเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้านที่เน้นการผลิตแบบพึ่งตนเองและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงาน รวมทั้งการบริโภค เกษตรกรจำนวนหนึ่งต้องการส่งเสริมและสนับสนุนต้องการรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของปราชญ์ชาวบ้าน

ในงานศึกษาของ รศ.ดร. อัจฉรา จิตตลดากร และคณะ เรื่อง “การเตรียมความพร้อมของภาคไม้ผลเพื่อรองรับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี” พบว่า ไทยเป็นผู้ผลิตและส่งออกผลไม้รายใหญ่ คือ ทูเรียน มังคุด และลำไย โดยที่ผลไม้ของไทยมีจุดแข็งที่สำคัญคือ มีความหลากหลาย เกษตรกรมีศักยภาพที่จะปรับปรุงและขยายการผลิตนอกฤดู โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งมีโอกาสที่จะขยายตัวที่สำคัญคือ ผลไม้ของไทยเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ส่วนอุปสรรคคือ ผลไม้ถูกกีดกันด้วยมาตรการที่มีโทษภาษีราคาที่สูงเกษตรกรขายได้มีแนวโน้มต่ำลง ในขณะที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ส่วนจุดอ่อนที่สำคัญของผลไม้ไทยคือเกษตรกรขาดความรู้และทักษะรวมทั้งบริหารจัดการในการผลิตขาดอำนาจต่อรองราคา และขาดผู้สืบทอดทำอาชีพผลไม้ เกษตรกรขาดการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาผลผลิต ฯลฯ

การลงนาม FTA กับประเทศต่างๆ ส่งผลให้มูลค่าทั้งทางด้านการส่งออกและนำเข้าของกลุ่มสินค้าผลไม้ขยายตัวในระดับสูง โดยที่ดุลการค้าเกินดุล (ยกเว้นนิวซีแลนด์)

จากการวิเคราะห์โดยใช้ SWOT และ TOWS Matrix พบว่า แม้ว่าผลไม้ไทยจะมีจุดอ่อน (Weakness) และอุปสรรคหลายประการที่สำคัญคือ ปริมาณผลผลิตไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และขาดแคลนบางช่วงตามวัฏจักรของอุปทานสินค้าเกษตร แต่ทว่ายังมีโอกาสขยายตัวในตลาดต่างประเทศ หากได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนและภาครัฐ ในการพัฒนาการผลิตและการตลาด การแปรรูป การสร้างมูลค่า การรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกันมากขึ้นนั่นเอง

ในงานศึกษาของ ผศ. ภาวัต เจียมฉิมฉวีตร และคณะ เรื่อง “การเตรียมความพร้อมด้านการบริโภคสินค้าเกษตรเพื่อรองรับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี” ได้ทำการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคสินค้าเกษตรภายในประเทศ (ได้แก่ สินค้าผักและผลไม้) รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภคภายหลังจากการทำ FTA โดยที่งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นได้ครอบคลุมผู้บริโภคภาคกลาง (รวมกรุงเทพมหานคร) ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

ผู้บริโภคส่วนใหญ่ผลดีของการทำ FTA คือ มีสินค้าให้เลือกหลากหลายและมีโอกาสบริโภคสินค้าที่คุณภาพดีกว่า ตลอดจนมีโอกาสบริโภคของที่ราคาถูกลง โดยที่ปัจจัยสำคัญในการเลือกซื้อสินค้าเกษตรของผู้บริโภคหลังจากมีข้อตกลง FTA คือ คุณภาพสินค้า ในขณะที่เดียวกันผู้บริโภคเห็นว่าสินค้าเกษตรของไทยควรจะปรับปรุงคุณภาพในด้านความปลอดภัยต่อผู้บริโภคเพื่อจะได้สามารถแข่งขันภายใต้ข้อตกลงการค้าเสรี

ผู้บริโภคส่วนใหญ่มีความเห็นว่าภายหลังจากลงนาม FTA แล้วการบริโภคผักไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก (ยกเว้นผู้ที่อยู่ในวัยทำงานและวัยทำงาน (อายุ 20-39 ปี ตลอดจนผู้มีรายได้สูง) ส่วนผู้ที่เห็นว่าการซื้อผักจากต่างประเทศลดลงเนื่องจากราคาแพง แต่ก็ยังมีผักบางประเภทที่ซื้อเพิ่มขึ้น ได้แก่ แครอท บร็อคโคลี่ กระเทียม เห็ดหอม และเห็ดหอมแก้ว ส่วนพฤติกรรมของการบริโภคผลไม้ต่อการบริโภคผลไม้ที่ผลิตในประเทศภายหลังจากการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรี ส่วนใหญ่คิดว่าบริโภคเพิ่มขึ้นใกล้เคียงกับผู้บริโภคที่คิดว่าไม่เปลี่ยนแปลงปริมาณการบริโภค โดยสาเหตุหลักที่ซื้อผลไม้ที่ผลิตใน

ประเทศเพิ่มขึ้นเพราะราคาถูก ส่วนผลไม้ที่ซื้อเพิ่มขึ้น ได้แก่ ส้ม มะม่วง เงาะ แดงโม และมังคุด ส่วนพฤติกรรมของผู้บริโภคผลไม้ที่มาจากต่างประเทศภายหลังการลงนามข้อตกลงเขตการค้าเสรี ส่วนใหญ่คิดว่าปริมาณการบริโภคไม่เปลี่ยนแปลง รองลงมาคิดว่าการบริโภคลดลงโดยสาเหตุหลักที่ผลิตจากต่างประเทศลดลง เพราะราคาแพง แต่ก็ยังมีผลไม้จากต่างประเทศบางประเทศที่คิดว่าซื้อ ได้แก่ แอปเปิ้ล องุ่น สาลี่ และส้มจีน

ในฐานะที่เกษตรกรเป็นผู้ผลิตผลกระทบโดยตรงจากการลงนาม FTA โดยเฉพาะแรงกดดันจากสินค้าเกษตรราคาถูก ซึ่งกดดันให้ผลผลิตทางการเกษตรได้ลดต่ำลง คณะผู้วิจัยได้มีการจัดสัมมนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรได้ปรับปรุงการประกอบอาชีพการบริโภค ตลอดจนการสร้างเครือข่ายของเกษตรกร

ข้อเสนอแนะทางด้านนโยบายการเตรียมความพร้อมของชนบทไทยเพื่อรองรับผลกระทบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี

ข้อเสนอการเตรียมพร้อมระดับนโยบายและกรอบการเจรจา ประกอบไปด้วยหลักการที่สำคัญดังต่อไปนี้

(1) กรอบในการเจรจาดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมียุทธศาสตร์การเจรจาของประเทศอย่างชัดเจน โดยเอาผลประโยชน์รวมของคนทั้งประเทศเป็นหลัก มิใช่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง กระบวนการที่ให้ทุกภาคส่วนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการทำข้อตกลงระหว่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วมตามบทบัญญัติมาตรา 190 ในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550 ที่มีเจตนารมณ์ที่จะจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และภาคประชาสังคมบนพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ต้องใช้ให้เกิดขึ้นได้จริงในภาคปฏิบัติเพื่อป้องกันมิให้กลุ่มทุนใหญ่หรือนักการเมืองเข้ามามีประโยชน์แอบแฝงในการเจรจาทำข้อตกลง

(2) กรอบการเจรจาควรระบุถึงการใช้โอกาสของการจัดทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคทางการค้า (ที่นอกเหนือจากเรื่องการลดภาษีซึ่งเป็นเรื่องปกติโดยทั่วไปอยู่แล้ว) ที่ประสบอยู่ โดยมีการตั้งคณะทำงานขึ้นมาเป็นที่ปรึกษาหารือเพื่อระบุปัญหา

(3) กรอบการเจรจาควรระบุขอบเขตที่ผู้เจรจาจะต้องปฏิบัติตามให้ชัดเจนว่าในการเจรจาจะต้องรวมเรื่องใดและไม่รวมเรื่องใดในการเจรจา (ดังเช่น ในกรณีของประเทศญี่ปุ่นที่ระบุอย่างชัดเจนในการเจรจาว่าจะไม่เจรจาเรื่องของการเปิดตลาดข้าว) ในกรณีของไทยอาจจะต้องมีเรื่องของการเปิดตลาดสินค้าเกษตรที่อาจมีการจัดลำดับความสำคัญเรียงกันไว้ ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือในการกดดันผู้เจรจาหรืออาจเพิ่มอำนาจในการต่อรองให้แก่ผู้เจรจาได้อีกทางหนึ่ง

(4) กรอบการเจรจาควรมุ่งความสมดุลระหว่างการเปิดเสรีกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมิให้การเปิดเสรีเป็นตัวสร้างปัญหาหรือก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อความถดถอยของความหลากหลายทางชีวภาพ ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นมาในอดีตที่นโยบายส่งเสริมการส่งออกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับต่าง ๆ นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมและความสูญเสียของทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้ที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาดินเสื่อมเนื่องจากการใช้ดินปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออกติดต่อกันเป็นเวลานานและมีการใช้ปุ๋ยเคมีทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและความสามารถในการผลิตอาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการกล่าวถึงเรื่องมาตรฐานของความเป็นมนุษย์ เพื่อเป็นการปกป้องคุ้มครองเกษตรกรและคนด้อยโอกาสในสังคมที่อาจได้รับผลกระทบทางลบจากการเปิดเสรีตามข้อตกลงด้วย รวมทั้งมาตรการเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบทางลบจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อตกลงที่สมบูรณ์และมองรอบด้านมากขึ้น

ข้อเสนอการเตรียมพร้อมด้านวิถีการเลี้ยงชีพ การผลิต และการบริโภคสินค้าเกษตร

ข้อเสนอที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

(1) ควรเน้นการใช้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพทั้งทางด้านการบริโภคและการผลิต

(2) ภาครัฐจะต้องสนับสนุนให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มเพื่อจะได้ต่อรองกับตลาด ลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด รวมทั้งควรให้ความรู้เกี่ยวกับด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาวิธีการผลิต การใช้ปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

(3) ภาครัฐต้องสนับสนุนและส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร เช่น วิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ เพื่อเพิ่มรายได้และส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพจนสามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้

(3) ภาครัฐ ต้องสนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ในการบริหารจัดการบัญชีฟาร์ม บัญชีครัวเรือน เพื่อให้รู้ต้นทุนการผลิตและบัญชีรายจ่ายของครัวเรือน เพื่อสามารถบริหารจัดการค่าใช้จ่ายและการผลิตได้

(4) สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำรงอยู่ของภาคเกษตรกรรมอย่างมีศักดิ์ศรี

(5) ส่งเสริมให้มีความรู้เรื่องข้อตกลงเขตการค้าเสรีบรรจุอยู่ตั้งแต่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนขึ้นไป รวมทั้งให้ความรู้แก่ข้าราชการระดับท้องถิ่นที่ทำงานกับเกษตรกร โดยตรง ต้องมีความรู้เพียงพอที่จะถ่ายทอดให้เกษตรกรเข้าใจได้

(6) รัฐบาลควรมีนโยบายและมาตรการในการแปลงแนวคิดเกษตรเชิงผสมผสาน สู่การปฏิบัติ และใช้กลไกหน่วยงานภาครัฐและขอความสนับสนุนจากภาคเอกชน โดยที่ในระดับปฏิบัติงานหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น เกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบลจะต้องสนับสนุนให้เกษตรกรทำเกษตรเชิงผสมในทุกพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้หลากหลายหมุนเวียนตลอดปี และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตต่างๆ ในที่ดินเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน

(7) สนับสนุนให้มีการเปิดการค้าเสรีระหว่างสหกรณ์การเกษตรของประเทศคู่ค้ากับสหกรณ์เกษตรของไทย โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งอาจจะแลกเปลี่ยนในรูปแบบที่ไม่ได้ซื้อขายกันเป็นตัวเงิน เป็นต้น

(8) สนับสนุนให้หลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาควรมีเรื่องเกี่ยวกับการปลูกข้าวชีวิตเกษตรกร และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรู้จักคุณค่าของเกษตรกรและภูมิปัญญาท้องถิ่น

(9) กำหนดสัดส่วนการจัดสรรงบประมาณสู่ท้องถิ่นชัดเจน เพื่อให้ในกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตหรือกิจกรรมสำหรับ โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

(10) ภาครัฐควรจะสนับสนุนเพื่อมีการสืบทอดอาชีพเกษตรกรของเยาวชน โดยมุ่งเน้น การศึกษาด้านการเกษตรทั้งระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา รวมทั้งได้นำความรู้ด้านการเกษตรกลับมา พัฒนาภาคเกษตรกรรมให้มีความก้าวหน้าตามหลักวิชาการและมาตรฐานสากล

(11) ภาครัฐควรเน้นการกำหนดพื้นที่การผลิต (Zoning) เพื่อควบคุมการผลิต และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตพร้อมทั้งขึ้นทะเบียนเกษตรกรภายในเขตเศรษฐกิจ และพัฒนาการตลาดและการส่งออก

(12) พัฒนาความรู้ความสามารถของเกษตรกรและผู้ประกอบการในด้านการผลิต การจัดการ การผลิต การจัดการทางธุรกิจ และพัฒนาด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีด้วยการศึกษา เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ คัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ไม้ผล พัฒนารูปแบบของผลิตผล ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ รวมทั้ง พัฒนาวิธีการจัดจำหน่าย และควรบริหารจัดการการผลิตเพื่อเพิ่มขีดความสามารถโดยลดต้นทุนการผลิตให้ ต่ำลง วางแผนการลงทุน การผลิต และการตลาดให้เหมาะสม มุ่งผลิตไม้ผลเน้นที่คุณภาพ กระจายการ ผลิตให้มีผลผลิตต่อเนื่อง เพิ่มประสิทธิภาพการตลาดด้วยการรวมกลุ่มจำหน่าย สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับ สินค้า แปรรูปผลไม้ นอกจากนี้สร้างเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และภาครัฐเพื่อสนองตอบ ความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งศึกษาและยึดถือปฏิบัติตามกฎระเบียบด้านความ ปลอดภัยและคุณภาพของผลไม้

(13) ควรติดตามศึกษาวิจัยพฤติกรรมกรรมการบริโภคผลไม้ เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว และระบบ โลจิสติกส์ ส่วนด้านบริหารจัดการเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการลงทุนและการตลาดนั้น ผู้ประกอบการควรวางแผนการผลิตและการตลาดร่วมกับเกษตรกร จัดการผลิตหลังเก็บเกี่ยวให้ ถูกต้องและเหมาะสม สร้างมาตรฐานของผลไม้ไทย ส่งเสริมการตลาด จัดการข้อมูลสารสนเทศให้ ทันสมัย พัฒนาระบบ โลจิสติกส์ และดำเนินธุรกิจอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรม พร้อมกันนี้ ผู้ประกอบการควรรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย รวมทั้งศึกษากฎระเบียบและเงื่อนไขของผู้รับซื้อสินค้า และปฏิบัติตามมาตรการกฎระเบียบ ข้อตกลงต่างๆ

(14) ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้หลากหลาย จัดการบริหารการผลิต การตลาด และ การลงทุนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถ โดยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาระบบการผลิตให้ได้ มาตรฐานสากล ขยายตลาด และหาข้อมูลความรู้ด้านการค้า การเงิน การลงทุน และศักยภาพของคู่ค้า ขณะเดียวกันควรรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน พร้อมทั้งศึกษา กฎระเบียบ มาตรการการค้าเกี่ยวกับสินค้าที่ผลิต

(15) ภาครัฐมีหน้าที่วิจัยเกี่ยวกับการผลิต การตลาด และการแปรรูป พร้อมทั้งเผยแพร่ ผลการวิจัย ข้อมูลข่าวสาร และให้ความรู้แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้รัฐยังควรกำหนดนโยบายและ

แผนยุทธศาสตร์ด้านไม้ผลให้ชัดเจน กำหนดหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง ให้ความรู้และอบรมบุคลากรให้สามารถทำงานได้จริงจังและจับใจ สนับสนุนการนำเทคโนโลยีการผลิตมาประยุกต์ใช้ด้วยการจัดระบบสนับสนุนให้เพียงพอและสอดคล้องกับความต้องการ รวมทั้งพัฒนาตลาดผลไม้ให้ขยายกว้างไปยังประเทศต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการแปรรูป พัฒนาระบบโลจิสติกส์ สนับสนุนการลงทุน ส่งเสริมการรวมกลุ่มและเครือข่ายทั้งแนวนอนและแนวตั้ง กำหนดกฎระเบียบ และจัดการกำกับตรวจสอบ ให้ทุกฝ่ายปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ส่วนการทำข้อตกลงระหว่างประเทศนั้น รัฐควรให้โอกาสทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาคการผลิต ภาคธุรกิจ และภาคการสนับสนุน มีส่วนร่วมในการทำข้อตกลงเพื่อให้ทุกฝ่ายเตรียมความพร้อมรับผลจากการทำข้อตกลงที่เกิดขึ้น

(16) สนับสนุนและมีการรณรงค์ปลูกฝังวัฒนธรรมของการบริโภคแบบไทย และรสนิยมการใช้สินค้าและวัตถุดิบจากผลิตผลเกษตรไทยที่มีคุณค่าและคุณภาพเฉพาะตัวควบคู่กับการพัฒนาแนวคิดและทัศนคติด้านการเลือกซื้อสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพมาตรฐานและปลอดภัย เพื่อใช้ประโยชน์จากพลังผู้บริโภคผลักดันให้เกิดการสร้างคุณค่าของภาคการผลิต

(17) กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรปลอดภัยโดยเครือข่ายผู้บริโภคและผู้จำหน่ายสินค้าเกษตร

(18) ให้ความรู้แก่เกษตรกรเรื่องเกี่ยวกับอุปสงค์และอุปทานเพื่อผลิตสินค้าสนองตอบความต้องการของผู้บริโภคทั้งภายในและตลาดต่างประเทศอย่างถูกต้อง

(19) ควรส่งเสริมให้มีการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการบริโภค รวมทั้งส่งเสริมตลาดสินค้า เกษตรอินทรีย์เพื่อให้เกษตรกรจำหน่ายสินค้าในราคาสูงขึ้น

(20) ศึกษาและรวบรวมกลุ่มผู้บริโภคและผู้จำหน่ายสินค้าเกษตรที่มีความปลอดภัย และผู้สนใจทั่วไป โดยจัดกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เช่น การจัดสัมมนา นิทรรศการ การเป็นสมาชิก และอื่นๆ

(21) ศึกษาและสำรวจตลาด ในเรื่องความรู้จักสินค้าเกษตรไทยของผู้บริโภค และความต้องการสินค้าไทยในตลาดต่างประเทศ

(22) รณรงค์และสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าเกษตรไทยในตลาดต่างประเทศที่มีศักยภาพ

(23) จัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบในการส่งเสริมและวิจัยตลาดผู้บริโภคในต่างประเทศ

(24) จัดให้มีตลาดกลางที่สมบูรณ์ มีระบบซื้อขายที่รวดเร็ว มีประสิทธิภาพในตลาดทุกระดับ